

Rekomendacijos nuo A iki Z dirbantiems su autizmo spektro sutrikimų turinčiais vaikais

Medžiagą parengė logopedė dr. Vilma Makauskienė

LPC:
LOGOPEDINĖS
PAGALBOS CENTRAS

Logopedinės pagalbos centras

<http://logopedaslpc.lt>

Autizmas – tai neurologinis raidos sutrikimas, pasireiškiantis kalbos, bendravimo, socialinių įgūdžių ir elgesio sutrikimais. Vienų ASS turinčių žmonių simptomai išreikšti labai stipriai, o kitų jie gali būti beveik nepastebimi. Iki šiol nėra vaistų galinčių išgydyti autizmą. Skirtingos vaikų turinčių autizmo spektro sutrikimų mokymo programos gali būti veiksmingos siekiant ugdyti komunikacijos, socialinius įgūdžius bei iverkti elgesio problemas.

Bendradarbiavimas

Interaktyvi veikla suteikia vaikams galimybę dirbti su bendraamžiais ir didina jų motyvaciją. Bendradarbiavimas praplečia mokymosi patirtį, suteikia galimybę įgyti daugiau nei individualios vieno mokytojo instrukcijos, žinios ir gebėjimai. Kartais klasės ar grupės kuriose yra ugdomi skirtingų poreikių vaikai, vaikams turintiems autizmo spektro sutrikimų gali būti per daug triukšmingos ir trikdančios. Siekiant parengti vaiką su autizmo sutrikimu bendradarbiavimui klasėje gali būti naudingi sekantys etapai:

- Mokymasis su vienu ar keliais vaikais, prieš pradėdant mokytis didesnėje klasėje;
- Specifinių įgūdžių išankstinis mokymas ar vaidmeniniai žaidimai prieš mokymąsi grupėje;
- Pagalbinės kortelės leidžiančios vaikams geriau suprasti įvykius, kurie gali nutikti;
- Diskusijos su dviem-trimis vaikais, prieš dalyvavimą klasės diskusijose;
- Mokyti grupėje atlikti paprastas, aiškias užduotis, prieš pateikiant sudėtingesnes instrukcijas.

Elgesio kontrolės strategijos

Kai vaikas atlikdamas tam tikrą veiklą keletą kartų iš eilės patiria sėkmę, elgesys formuojamas pozityvia kryptimi. Siekiant kad vaikas patirtų sėkmę leiskite jam atlikti paprastas ar / ir mėgstamas užduotis, kurių atlikimas reikalautų mažai pastangų. Kai vaikas patirs daugkartinę ir greitą sėkmę atlikdamas lengvas užduotis, pereikite prie sudėtingesnių. Siekiant išlaikyti pozityvų elgesį didinant reikalavimus, paeiliui keiskite lengvesnes ir sunkesnes užduotis. Elgesio kontrolė taip pat yra susijusi su negatyviomis reakcijomis, kurios kyla dėl pasikartojančio netinkamo elgesio. Pastebėję netinkamą elgesį, išnaudokite šį momentą pakreipdami vaiko veiksmus pozityvia linkme. Pavyzdžiui, jei vaikas pradeda vaikščioti klasėje be leidimo, duokite jam lengvą užduotį, pvz., išdėlioti knygas ant lentynos.

Generalizacija

Generalizacija reiškia išmoktų įgūdžių pritaikymą kitose situacijose. Tai gali reikšti specifinių įgūdžių taikymą kitu būdu, su kitais žmonėmis ar naudojant kitas priemones. Kai kurie vaikai lengvai pritaiko išmoktus įgūdžius kitose situacijose, o kitiems reikia papildomo mokymosi, keičiant darbo vietą, priemones, instrukcijas ar instrukcijas pateikiantį asmenį. Mokantis "įvairiai" (skirtingose situacijose, taikant skirtingas priemones ir su skirtingais žmonėmis) įgūdžius pritaikyti išmokstama greičiau. Mokantis "įprastai" (tose pačiose situacijose, naudojant tas pačias priemones ir užduotis) įgūdžiai formuojami greičiau, tačiau išmokyti juos pritaikyti užima daugiau laiko.

Išankstinė kontrolė

Išankstinė kontrolė yra grindžiama būsimų įvykių numatymu. Prevencinės strategijos yra žymiai veiksmingesnės nei netinkamo elgesio pasekmių suvaldymas. Taikant šią strategiją, keičiami su iš anksto numatomu elgesiu susiję veiksmi ir objektai. Išankstinė kontrolė padeda formuoti naujus įgūdžius ar kontroliuoti netinkamą elgesį. Išankstinės kontrolės strategijos:

- Vaizdinė medžiaga, parodanti veiklą, rutiną ar elgesį, kurio tikimasi;
- Atliekant veiklą, taikomi garsiniai stimulai - žodžiai, garsai ar muzikiniai signalai;
- Aplinkos pritaikymas, siekiant kad ji skatintų tinkamą elgesį.

Kinestetinis mokymas

Kinestetinio mokymo pagrindas yra lytėjimas ir judesys. Vaikai neretai pamiršta tai, ką girdėjo ar matė, todėl aktyvus jų įtraukimas į vaidybinę veiklą, pasivaikščiavimus ar žaidimus lauke, rankdarbius yra svarbi mokymosi proceso dalis. Taikydami kinestetinį mokymą:

- Lavinkite socialinius įgūdžius, pavyzdžiui pamėgdžiojimą, bendradarbiavimą, mokymąsi palaukti savo eilės, kai kelių vaikų grupelė šoka, žaidžia ar atlieka užduotis;
- Mokykite skaičiuoti ar atlikti matematikos veiksmus, kai vaikai žygiuodami ar šokinėdami sako atsakymus;
- Mokykite erdvinių sąvokų, skirti "kairė-dešinė" šokio metu;
- Skatinkite pažinti aplinką pasitelkdami fizinius pojūčius, kai vaikai liesdami įsisavina abstrakčias sąvokas;
- Plėsdami vaikų žodyną naudokite veiksmus ir daiktus. Pavyzdžiui, vietoje paveikslėlių mokydami "atidaryta-uždaryta" naudokite duris, dėžutes.
- Į mokymo planą įtraukite linksmą fizinę veiklą, kuri padėtų skatinti vaikų aktyvumą.

Mokymas taikant pavienius bandymus

Mokymas taikant pavienius bandymus (Discrete Trial Teaching, DDT) suteikia vaikui daug atskirų galimybių. Taikydami pavienių bandymų metodą, supaprastinkite užduotis, suskirstydami jas dalimis. Mokykite atlikti kiekvieną dalį laikydamiesi užduoties-elgesio-pasekmės nuoseklumo.

- Pasirinkite užduotį. Aiškiai ir paprastai pateikite instrukciją.
  - Sulaukite norimo atsako. Pasirinkite užduoties komponentą, aiškiai nurodykite koks atsakas yra teisingas.
  - Mokykite pateiktą užduotį atlikti teisingai (rodykite pavyzdį, paaiškinkite, atlikite kartu).
  - Nedelsiant pateikite grįžtamąjį ryšį. Paskatinkite tinkamą atsaką. Netinkamą elgesį įvertinkite sakydami "Ne", "Pamėgink dar kartą".
  - Prieš pateikdami sekančią užduotį padarykite pauzę. Išlaikykite aiškias užduoties pradžios ir pabaigos ribas.
  - Siekite kad vaikas kuo dažniau patirtų sėkmę. Po dviejų neteisingų bandymų, padėkite užduotį atlikti teisingai.
- Prieš mokydami naujų įgūdžių, įsitikinkite, kad ankstesni būtų įsisavinti tinkamai.

Namų darbai

Mokymasis reikalauja praktikos. Siekiant suformuoti įgūdžius reikalingas užduočių kartojimas skirtingose vietose, su skirtingais žmonėmis. Užduočių namuose atlikimas suteikia galimybę įgūdžių generalizavimui (perkėlimui). Skirdami namų darbus:

- Sudarykite galimybę tėvams išmokti įrodymais grįstą metodiką ir įgyti įgūdžių, kurie padėtų jų vaikams mokytis bendrauti;
- Pateikite mokymo užduočių ar specifinių įgūdžių lavinimo įvertinimo lapus;
- Padėkite tėvams struktūruoti veiklą namuose, į dienos rutiną įtraukti ne tik namų darbus, bet ir vaiko savitarnos ir namų tvarkymo įgūdžius;
- Mokykite tėvus kaip kontroliuoti netinkamą vaikų elgesį namuose ir visuomenėje;
- Supažindinkite tėvus su pagalbos programomis, užklasinės veiklos galimybėmis.

Pagalbinės kortelės

Pagalbinėse kortelėse gali būti parašyti žodžiai, pateikiami paveikslėliai ir nuotraukos, kurie padeda bendrauti ar įsiminti. Vaikai, pasižymintys gera vaizdine atmintimi, lengviau įsisavina informaciją taikant pagalbines korteles. Naudojant korteles informaciją galima perduoti tyliai ir greitai. Toks informacijos perteikimo būdas mažiau trukdo kitiems vaikams nei žodinės instrukcijos ir yra ilgiau išliekantis atmintyje. Jos padeda bendrauti nekalbantiems vaikams. Kortelės gali būti naudingos įvairiose situacijose:

- padeda prisiminti pokalbiui reikalingą frazę ar žodį;
- padeda prisiminti kaip elgtis / nesielgti tam tikrose situacijose;
- padeda suprasti kokio elgesio tikimasi;
- padeda laikytis tam tikros veiksmų sekos atliekant užduotis ar sprendžiant problemas;
- padeda prisiminti elgesio tam tikrose situacijose taisykles;
- padeda prisiminti kaip reikia nuvykti į tam tikrą vietą.

Tylos taisyklės

Mokant vaikus palaikyti tylą naudojamos vaizdinės priemonės, skalės, žetonai ir laikmačiai. Formuojant įgūdžius laikomasi nuoseklumo:

- Mokant ramiai elgtis gali būti naudojamas laikmatis. Kai vaikas išlieka ramus, jam duodamas žetonas. Jei vaikui nepavyko, laikmatis nustatomas iš naujo ir jam sakoma "Pamėgink dar kartą. Tylos laikas vėl prasideda";
- Mokant vaikus kalbėti tinkamu garsumu, naudojama garso skalė. Ši skalė yra vaizdinė priemonė, kuri padeda aiškiau suprasti "per garsiai" ir "per tyliai". Kai vaikas kalba tinkamu garsumu, ant jo skalės dedamas žetonas.
- Mokant šių įgūdžių, praktikuotis rekomenduojama tol, kol vaikas surenka norimą kiekį žetonų. Pravartu iš anksto numatyti, kad tam tikrą žetonų kiekį vaikas galės iškeisti į norimą apdovanojimą ar prizą.
- Laiko trukmė, kurią vaikas turėtų praleisti ramiai, palaipsniui gali būti ilginama. Balso garsumo skalę po kurio laiko galima pakeisti kortelėmis "Per garsiai" ar "Per tyliai".

Veiksmingi nurodymai

Tinkamas užduoties pateikimas suteikia daugiau galimybių, kad vaikas nurodymą atliks sėkmingai. Pateikdami nurodymus:

- Atkreipkite vaikų dėmesį;
- Kalbėkite tyliai, ramiai, tačiau tvirtu balsu;
- Užduotis pateikite aiškių teiginių forma;
- Stenkitės nekartoti užduoties antrą kartą. Vietoje kartojimo priekite arčiau, naudokite vaizdinius priminimus ar fizinį kontaktą;
- Paprašykite vaikų pakartoti instrukciją, siekdami įsitikinti kad jie užduotį suprato teisingai;
- Prieš pateikdami sudėtingesnes užduotis, įsitinkite, kad vaikai sėkmingai atliko paprastą nurodymą;
- Mažinkite įvairius trikdžius, būdami arti, kai pateikiate užduotį.
- Sakykite ką galvojate ir apgalvokite ką sakote.

Užduočių užbaigimas

Mokydami vaikus užbaigti užduotis naudokite vaizdines priemones, kuriose būtų aiškiai pavaizduota kokias užduotis reikia atlikti ir jų atlikimo nuoseklumas. Paaiškinimas ką reiškia "užbaigta" didina vaikų motyvaciją ir leidžia įvertinti savo pažangą. Pavyzdžiui, į vieną krepšį sudėkite užduotis, o kitą pažymėkite užrašu – "užbaigta". Atlikę užduotis, kai jas sudeda į krepšį pažymėtą užrašu "užbaigta" ir gali užsiimti mėgstama veikla. Kitas pavyzdys – surašykite dienos užduotis kortelėje. Sąrašo pabaigoje užrašykite "kompiuterinis žaidimas". Paaiškinkite vaikams, kad atlikę užduotį, jie pažymėtų varnelę. Atlikus visas užduotis galima pažaisiti kompiuteriu.

Žetonų sistema

Elgesio skatinimas reiškia norimo elgesio stiprinimą ar didinimą tikimybės, kad vaikas jį vėl kartos. Pozityvus paskatinimas yra kažkas malonaus ir vyksta tuoj pat po elgesio. Norint paskatinti elgesį laikomasi šių principų: elgesys turi būti skatinamas iš karto, pastoviai, taikomi skirtingi, individualia parinkti paskatinimai. Žetonų taikymas yra skatinimo sistema, kuri naudoja elgesio keitimo simbolius. Žetonais gali būti besišypsantys veideliai, plastikiniai rutuliukai, lipdukai ar žaislinės monetos. Jie turi būti patrauklūs ir nebrangūs. Žetonai tampa vertingi, nes juos galima iškeisti į tam tikras privilegijas. Žetonas duodamas iš karto po tinkamo elgesio. Iš anksto numatomas koks žetonų skaičius bus iškeičiamas į norimą apdovanojimą. Taikant šią teigiamo elgesio apdovanojimo sistemą, laipsniškai ilginamas laikas ar didinamas užduočių skaičius po kurio įteikiamas žetonas.

Logopedo paslaugos vaikams ir suaugusiems turintiems įvairių kalbos, kalbėjimo ir komunikacijos sutrikimų.

<http://logopedaslpc.lt>

makauskiene.vilma@gmail.com